

פרשת חקת- דורות, מקורות

ההגיון שמעל ההגיון

1. במדבר פרק יט

(ב) זאת תקת התורה אשר צונה יקוק לאמר דבר | אל בני ישראל ויקחו אליה פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה על: (ג) ונתתם אתה אליה לעזר הכהן והוציא אתה אל מחוץ למחנה ושחט אתה לפניו (ד) ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה אלנכח פני אהל מועד מדמה שבע פעמים: (ה) ושרף את הפרה לעיניו את ערה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרף: (ו) ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אליהם ושרפת הפרה: (ז) וכבס בגדיו הכהן ורחץ בשרו במים ואחר יבא אלהי מחנה וטמא הכהן עד הערב: (ח) והשרף אתה וכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים וטמא עד הערב:

2. רש"ר הירש במדבר פרק יט

נעיין בהלכות האמורות כאן ביחס לפרה אדומה וטומאת מת וננסה לעמוד על הרעיונות הבאים בהם לידי ביטוי. נראה שעלינו לדון תחילה במושג שהתורה עצמה כוללת בו את כל מצות פרה אדומה: הוא מושג ה"חטאת" המאפיין מצוה זו והלכותיה תלויות בו.

"חטאת" - עקירת החטא וביטול מעשה החטא - היא מושג הקשור בלעדית לתחום המוסרי. והנה מצות פרה אדומה היא "חוקת התורה", החוקה היסודית של כל תורת טומאת מת שהיא עצמה סוג עיקרי של כל תורת הטומאה בכלל. והואיל והתורה קוראת לפרה אדומה "חטאת", הרי היא מכוונת את דעתנו בבהירות אל התחום המוסרי. במסגרת התחום הזה עלינו לבקש את המשמעות של תורת הטומאה והטהרה בכלל ושל מצות פרה אדומה בפרט. מכאן ראייה מכרעת לתפיסה שכבר הגענו אליה ביחס לכל הלכות טומאה וטהרה שנידונו בתורה עד כה. "חירות מוסרית" - כך אמרנו - היא התנאי הראשון של כל קידוש החיים שהתורה מחייבתנו לשאוף אליו. סכנה נשקפת לאמת יסודית זו מול מראה פני אדם הנכנע למוות, כי הגופה האנושית מפגינה את כח המוות לעין כל והמסתכל השטחי רואה בה את כח הטבע השולט בכל והכופה גם את האדם. אם האדם כולו הוכרע על ידי המוות, אם הגופה מייצגת את "האדם" שהובס על ידי הכורח הגופני ונמצא שהאדם כולו, גם בעודו בחיים, משועבד להכרח השולט בכל - כמוהו כאשר כל יצורי הטבע - או אז יש בעולם רק "הכרח" וביצודו אין מקום ל"מצוה" המוסרית, ונמצא שהחירות המוסרית היא אשלייה...

תורת הטומאה והטהרה - כמות שהיא כתובה בספר ויקרא - לא באה אלא לשלול את הרעיון הזה. מול דמיון התעתועים של חוסר החירות הפיסי, שיש בו כדי לבטל כל מוסר, הרי היא מעמידה את עובדת החירות המוסרית שה' מעיד עליה. בכל מהלך החיים, כל אימת שמתגלה השעבוד הגופני המחליש את כח התודעה המוסרית, הרי היא מעוררת את יסוד הטהרה של החירות המוסרית, וכבר למדנו להכיר את העניינים השונים של טומאה וטהרה בפרשות הדנות בהם.

אותה תורת טומאה וטהרה מורה כאן לעשות מעשה רב חשיבות. מעשה זה ייעשה בפרהסיא, לעיני כל ישראל, מול פני המקדש, והכהן המייצג את כלל ישראל יכריז במעשה זה על הרעיון הגדול של "חטאת". בכך יורה לישראל את האמת שהיא הבסיס המוסרי של כל חיי העם, וזו האמת שמעשהו יכריז עליה: האדם יכול להיות נקי מן החטא, להינקות מן החטא ולהשאר מנוקה מן החטא.

זו היא משמעות החטאת הזאת הנעשית מחוץ למקדש. אין היא דומה לקרבנות החטאת הנעשים בתוך המקדש, כי הללו מכפרים על אדם מסויים מחטא מסויים והכפרה מושגת בהם על ידי מעשה סמלי של נדר המבטא את רצון האדם לקיים את חובתו מכאן ולהבא. ואילו חטאת זו מעידה קבל עם ועדה שהאדם מסוגל להיות נקי מן החטא ולשלוט בכל הגירוים הגופניים. חטאת זו מכריזה על העובדה הכללית שיש לאדם כח רצון מוסרי.

"פרה אדומה תמימה אשר אין - בה מום אשר לא - עלה עליה על" - היא הבחינה הפיסית האנימאלית. בחינה זו מיוצגת כאן במלוא החיוניות ("אדומה תמימה"), בשלמות ללא דופי ("אין - בה מום") ובבשלות (בת ג' שנים). על פי ייעודה הרי היא "פרה": היא נועדה להיות עזר לאדם בעבודתו, אך מעולם לא הפעילה את כוחה בשירות האדם (פסול עבודה); גדולה מזו: מעולם לא היה עליה סימן של עבדות (פסול עול - ראה פסוק ב). היא מייצגת אפוא את הטבע הגופני, שלא נשלט בידי האדם, ולצורך זה היא תילקח על ידי הכלל הלאומי (בני ישראל - מתרומת הלשכה) ותימסר לכהן המשרת במקדש התורה. והלה יורה בשם תורת המקדש מה מעמדו של הטבע הגופני שאיננו מבוקר בידי האדם; הוא יורה מה משמעות הטבע הזה בתחום החיים של חברה אנושית המבקשת לעצב את חייה תחת השפעת התורה. הפרה האדומה תימסר לכהן ה"מכין" וה"מכונן" את חיי העם למטרתם, והיא תימסר לו כשהוא בכיהונו - לבוש בגדי כהונה; והבגדים יהיו בגדי לבן

- כבגדי כהן גדול בעבודת יום הכיפורים, שהרי הוא בא להורות את דרך הטהרה הנדרשת על ידי התורה שהוא עומד בשירותה.

"והוציא אתה": זו היא ההוראה הראשונה שהוא מכריז עליה על ידי מעשה סמלי: הוא יוציא אותה מחוץ לשלוש מחנות: מחוץ למחנה שכינה, מחוץ למחנה לויא ומחוץ למחנה ישראל. שכן "פרה אדמה תמימה אשר אין - בה מום אשר לא - עלה עליה על" מייצגת את הטבע הפיסי האנימאלי. טבע זה נועד לשרת את האדם, לא אחרי שמת או נשבר אלא במלוא חיוניותו ושלמותו. אך כשאין הוא מבוקר בידי האדם, שוב אין לו מקום במסגרת חיי העם היהודיים הלאומיים, ולפיכך הכהן המשרת את התורה יקח את ה"פרה וגוי אשר לא - עלה עליה על" ויוציא אותה אל מחוץ לתחום העם; שם יכין לה מקום (גת) מול הכניסה למקדש התורה, במקום גבוה ומרוחק.

"ושחט אתה" - זו היא ההוראה השניה שהכהן יכריז עליה על ידי מעשה רב משמעות. בשם מקדש התורה, שהוא עומד כאן כמשרתו והוא מביט אל פתחו - "כנגד פתח ההיכל", ראה פי' פסוק ד - , הרי הוא שוחט אותה "פרה אדמה תמימה אשר אין - בה מום אשר לא - עלה עליה על". "בהמה" זו העומדת כאן ב"מלוא חיוניותה" וב"שלמותה", ועדיין לא עלה עליה "עול", אין לה תקנה אלא בשחיטה: היא טעונה הכנעה גמורה על ידי מעשה חריף ומוחלט של פעולה רצונית חופשית.

"ולקח מדמה באצבעו". אין הוא מקבל את הדם בכלי שרת ולא בכלי אחר, אלא הוא קולט מן הדם בידו. כי לא המקדש מקבל כאן את נפש האדם, אלא האדם מקבל את נפש הבהמה ומכניס אותה לתחום שלטונו החופשי. הקרבן שבמקדש מייצג את האדם השלם המתמסר למקדש בפני ה', ואילו פרה אדומה מייצגת את בחינת "הבהמה" שבאדם ו"האדם" תופס בחינה זו בידו, תוך שהוא מסתכל במקדש ה'.

"ושרף את - הפרה, את - ערה ואת - בשרה וגו' ישרף": רק מה שהופנה מהיסוד האנימאלי אל המוסר האלוהי באמצעות כוחו של האדם - רק הוא לבדו לא יהיה לאפר: רק אותו ימלט האדם החופשי בדרכו אל חזון המוסר וכך יזכה גם אותו בקירבת הברית הנצחית של ה'. כל השאר יימק ויהיה לאפר שהרי יסודו מן העפר.

"ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אל - תוך שרפת הפרה". "ארז" - הגדול והחזק שבצמחים, "אזוב" - הקטן והחלש שבהם, "צמר" צבוע בדם "תולעת", תולעת וכבש, תולעת ויונק - הקטן והגדול שבעולם החי - כלום אין אלה מייצגים את כל העולם האורגני? הנה הכהן נוטל את הנציגים האלה של כל העולם הגופני האורגני והרי הוא משליך אותם אל תוך שריפת הפרה; והפרה, המייצגת את החלק הגופני האורגני שבאדם, עומדת באותה שעה להיות לאפר. וזהו אפוא הרעיון שהכהן מביאו לידי ביטוי: הנה גופו של האדם עתיד להיות לאפר בהתאם לגזירה אלהית, אך היסוד המביא ריקבון לגוף הוא היסוד המביא ריקבון גם לשאר כל העולם הגופני האורגני, והריקבון שולט רק באותו חלק שבאדם שעבר אליו מתוך העולם האורגני הכללי ונתמזג בו - עראית - עם היסוד הנצחי.

אולם ה"אפר" הזה נועד להתערב ב"מים חיים" (פסוק יז), ובתערובת זו הוא יזכיר את הרעיון של "החי הנצחי" שנתמזג זמנית עם "החומר הנרקב", והוא יזכיר רעיון זה לכל אלה שנתקרבו למת או לחומר של מת ועל ידי כך נתערפל בליבם הרעיון של החי הנצחי שבאדם; וכל עוד רעיון זה מעורפל בליבם הורחקו מן המקדש ומקדשיו. עדת בני ישראל עומדת על בסיס האלוהי הנצחי, שהוא התנאי לכח הרצון החופשי והמוסרי שבאדם. לעדת בני ישראל יהיה האפר הזה "למשמרת למי נדה", ולא האפר כשהוא לעצמו אלא תכליתו להיות "מי נדה" - ולהרחיק את רעיון התעותעים של חוסר

"טומאה". משמעות גדולה יש לאותם דיני טומאה המיוחדים לפרה והנהוגים בשלבים השונים של מעשיה. דינים אלה מסתכמים במשפטים הבאים: "כל העוסקים בפרה מתחילה עד סוף מטמאין בגדים". נמצא שהשוחט, המזה, השורף, המשליך עץ ארז והאוסף את האפר טמאים וטומאתם דומה לטומאת נושא נבילה (פי' ויקרא עמ' קסה). הם מטמאים גם את כל הכלים שהם נוגעים בהם בשעת עיסוקם, אולם הנוגע בפרה או באפר איננו טמא (פסוקים ז, ח, י).

אם נעיין עתה בהלכה זו, הרי זה העיקרון המונח ביסודה: הטהור הוא היפוכו של הטמא לא רק אחרי שהטהור השלים את טהרתו אלא כבר בשלב הראשון של הטהרה... הרי זה הכלל על פי יהירות הצדוקים: רק השלם מבחינה רוחנית ומוסרית הוא בעל חירות ובן אלמוות וכל העומד בדרגה נמוכה יותר עודנו בתחום השעבוד הפיסי שהוא בן חלוף. ואילו תורת החכמים אומרת: כל אדם - אף בדרגה נמוכה ביותר - הוא בעל חירות אלוהית וזו מבדילה בינו לבין כל היצורים הפיסיים בני החלוף ותזכה אותו בחירות מוסרית ובחיי העולם הבא. יש רק הבדל של דרגה בינו לבין בעלי השלמות ואנשי המעלה הרוחנית המוסרית. על פי דעתם הנפסדת של הצדוקים הרי אלמוות ונצחיות הם אידיאל שאין לזכות בו אלא על ידי שלמות רוחנית ומוסרית, ולפיכך - אולי - איננו בהישג ידו של שום אדם. ואילו חכמת החכמים מורה שאלמוות ונצחיות הם סגולה הטבועה בכל אדם באשר הוא אדם; היא נתונה מידי ה' לכל אדם עם בואו לעולם הזה ...